

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Politieke en sociale gevolgen van inkomensongelijkheid

van de Werfhorst, H.G.

Published in:

Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van de Werfhorst, H. (2014). Politieke en sociale gevolgen van inkomensongelijkheid. In M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijvers, & R. Went (Eds.), *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid* (pp. 113-132). (WRR Verkenningen; No. 28). Amsterdam: Amsterdam University Press.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

6 POLITIEKE EN SOCIALE GEVOLGEN VAN INKOMENSONGELIJKHEID

Herman van de Werfhorst

6.1 HEBBEN WILKINSON EN PICKETT GELIJK?

De wetenschappelijke belangstelling voor inkomensongelijkheid strekt zich steeds meer uit naar de mogelijke sociale implicaties van stijgende ongelijkheden. Welke sociale, politieke en culturele gevolgen zijn te verwachten als de inkomensverschillen toenemen? Vermindert het vertrouwen in de politiek? Blijven mensen vaker thuis bij verkiezingen? Gaan ze ongezonder leven? Neemt de criminaliteit toe? Gaat, met andere woorden, toenemende ongelijkheid gepaard met een afname van sociale cohesie in de samenleving?

Volgens de Britse epidemiologen Wilkinson en Pickett (2009) is dit inderdaad het geval. Een heel arsenaal aan sociale problemen wordt erger in landen met een grote inkomensongelijkheid. Oorspronkelijk hielden deze auteurs zich bezig met de gezondheidseffecten van inkomensongelijkheid (Wilkinson 2005), maar – zo blijkt uit hun latere werk – ook andere verschijnselen hangen samen met de mate van inkomensongelijkheid in een land, waaronder criminaliteit, het aantal tienerzwangerschappen, sociale mobiliteit en sociaal vertrouwen. De stelling van Wilkinson wordt in de literatuur echter betwist, en wel op drie gronden.

Ten eerste wordt betwist of de samenhang tussen de mate van inkomensongelijkheid en het aantal sociale problemen in een land wel zo duidelijk is als Wilkinson en Pickett beweren. Is die samenhang *robuust*? Analyses die controleren voor bruto binnenlands product of etnische samenstelling, of die een groter aantal landen bekijken dan Wilkinson en Pickett zelf doen, laten volgens sommige auteurs zien dat er van de samenhang tussen inkomensongelijkheid en negatieve sociale uitkomsten weinig overblijft (Lynch et al. 2000, Saunders 2010, Snowdon 2010). Veel van de internationale patronen berusten volgens deze critici op de bijzondere positie van een of enkele landen. Zo wordt de samenhang met criminaliteit vooral verklaard door de situatie in de Verenigde Staten (vs), met zijn hoge inkomensongelijkheid en hogere moordcijfers en aantal gedetineerden. En de hogere levensverwachting in landen met minder ongelijkheid komt vooral doordat Japan in de landenvergelijking is opgenomen. De oorzaak van het hoge moordcijfer van de vs en de lange levensverwachting van Japanners moet echter niet worden gezocht in de (respectievelijk hoge en lage) inkomensongelijkheid in die landen, maar veeleer in landspecifieke eigenschappen, zoals de wapenwetgeving in de vs en dieet en genetische factoren in Japan (Saunders 2010). Saunders stelt dan ook dat de samenhang tussen ongelijkheid en sociale cohesie niet causaal is, omdat

er achterliggende culturele en historische factoren zijn die verklaren waarom een land een bepaalde mate van inkomensongelijkheid heeft én een bepaalde mate van cohesie. In een recente overzichtsstudie wordt evenwel gevonden dat de samenhang met politieke uitkomsten doorgaans helderder is dan die met sociale uitkomsten zoals criminaliteit en gezondheid (Salverda et al. 2014).

Een tweede twistpunt over de hypothese van Wilkinson betreft het mechanisme dat verklaart *waarom* inkomensongelijkheid en sociale cohesie negatief met elkaar samenhangen. Volgens Wilkinson wordt de samenhang tussen inkomensongelijkheid en sociale uitkomsten veroorzaakt door psychosociale processen, die worden aangewakkerd als de inkomensongelijkheid stijgt. Met meer ongelijkheid nemen de statusverschillen tussen groepen toe, en statusverschillen leiden tot stress en een gebrek aan vertrouwen in elkaar. Tegen deze psychosociale theorie wordt ingebracht dat de inkomensongelijkheid vooral invloed uitoefent vanwege het mechanisme dat het ‘marginale nut’ van een euro groter is voor mensen aan de onderkant dan voor mensen aan de bovenkant; denk aan de gezondheid die zij van deze euro kunnen kopen (zie Babones 2008). Als inkomens worden herverdeeld, betekent dit dat de gezondheid in de samenleving gemiddeld genomen verbetert. Dit is een ‘hulpbronnenverklaring’ die op zichzelf niets met psychosociale factoren van doen heeft. Kort gezegd zouden we kunnen stellen dat het psychosociale model de verklaring zoekt in intermenselijke vergelijking die meer aan de oppervlakte komt in ongelijke landen, terwijl volgens de hulpbronnenverklaring ongelijkheid ook effecten zou hebben als mensen bij wijze van spreken volledig van elkaar afgezonderd zouden zijn.

Een derde twistpunt betreft de bovenmatige aandacht die Wilkinson en Pickett hebben voor de *inkomensverdelingen*, terwijl andere relevante stratificatiekenmerken, zoals opleiding en sociale status afgemeten aan de sociale afstand tussen beroepsgroepen, nauwelijks aandacht krijgen (Goldthorpe 2010). Ook wordt nauwelijks gekeken naar de consequenties van *vermogensongelijkheid*, terwijl daar juist sterke effecten van te verwachten zijn; bijvoorbeeld op het verkrijgen van een universitaire opleiding, het kopen van een villa of het beïnvloeden van de politiek via denktanks (Bartels 2008, zie ook Van Bavel, hoofdstuk 4).

In deze bijdrage ga ik nader in op de samenhang tussen inkomensongelijkheid en sociale en politieke uitkomsten in Europa, waarbij specifiek deze twistpunten aan de orde komen. Aan de hand van verschillende databronnen wordt onderzocht of er een (robuuste) samenhang is tussen inkomensongelijkheid en een aantal sociale en politieke factoren, waarbij ik rekening houd met allerlei (ongemeten) culturele en historische kenmerken van landen. Vervolgens ga ik specifiek in op drie subjectieve kenmerken die volgens de psychosociale theorie aan ongelijkheid gerelateerd zouden moeten zijn: statuszucht, de mate van sociaal vertrouwen en persoonlijk subjectief welbevinden. Als de psychosociale theorie hout snijdt, zou

worden verwacht dat de behoefte aan status groter is en dat het vertrouwen en persoonlijk welbevinden minder worden naarmate de inkomensongelijkheid stijgt. Tot slot bespreek ik deze psychosociale uitkomsten voor verschillende sociale statusgroepen.

In dit hoofdstuk kom ik tot een aantal bevindingen. Ten eerste dat de samenhang tussen inkomensongelijkheid en een aantal politieke en sociale uitkomsten redelijk robuust is. Ongelijkheidscijfers van een groot aantal landen over de periode 1980-2010 zijn gekoppeld aan gegevens over politieke participatie, sociaal vertrouwen en persoonlijke opvattingen over ongelijkheid. Voor de meeste van deze uitkomsten blijkt dat, zelfs als we rekening houden met onbekende culturele en historische eigenschappen van landen, inkomensongelijkheid een nadelige invloed heeft. Ten tweede dat, wederom rekening houdend met de historische en culturele specificiteit van elk land, een grotere mate van inkomensongelijkheid gepaard gaat met een grotere zucht naar sociale erkenning en sociale status, vooral onder lagere statusgroepen. Ook tonen de resultaten aan dat vertrouwen in andere mensen, en vooral in sociale instituties (zoals de politiek, de rechtspraak, en de politie), daalt wanneer de inkomensongelijkheid toeneemt. Voor subjectief welbevinden ('geluk') blijkt dat alleen de lagere statusgroepen (iets) minder gelukkig worden naarmate de inkomensongelijkheid toeneemt. Ongelijkheid lijkt effecten te hebben via andere kanalen dan alleen de verdeling van hulpbronnen. Het lijkt er wel degelijk op dat socialevergelijkingsprocessen een rol spelen in hoe mensen omgaan met economische ongelijkheid. Wilkinson en Pickett hebben dus wel degelijk een belangrijk punt gemaakt.

6.2 TWEE THEORIEËN VOOR ONGELIJKHEIDSEFFECTEN

Er bestaan twee verschillende theoretische perspectieven die verklaren waarom inkomensongelijkheid de sociale cohesie in samenlevingen verstoort: de psychosociale theorie en de hulpbronnentheorie. Deze theorieën zijn niet noodzakelijk tegenstrijdig met elkaar; ze kunnen beter worden gezien als complementaire perspectieven (Elgar en Aitken 2011).

De hulpbronnentheorie van ongelijkheidseffecten

Een eerste verklaring voor de samenhang tussen economische ongelijkheid en sociale en politieke uitkomsten is de zogenoemde hulpbronnentheorie, ook wel de neomateriële theorie genoemd (Lynch et al. 2000). Deze theorie stelt dat ongelijkheid vooral effecten heeft op sociale en politieke uitkomsten vanwege de meer ongelijke verdeling van hulpbronnen die mensen in staat stellen het leven naar hun hand te zetten. In ongelijke landen heeft het armere deel van de bevolking simpelweg minder financiële middelen ter beschikking (en vaak minder opleiding genoten) dan het armere deel van de bevolking van landen met een meer gelijkje inkomensverdeling. Dus op individueel niveau (of op het niveau van het huishou-

den waar iemand deel van uitmaakt) zijn hulpbronnen in sommige landen meer ongelijk verdeeld dan in andere landen. Omdat het armere deel van de bevolking gemakkelijker hun leven kan verbeteren met een bepaalde hoeveelheid extra geld (zeg honderd euro) dan het rijkere deel, zou herverdeling van inkomen op samenlevingsniveau leiden tot een vermindering van het aantal sociale problemen en tot een betere gezondheid.

De neomateriële theorie stelt daarnaast dat niet alleen individuele (of huishoudens-) hulpbronnen meer gelijk zijn verdeeld in landen met een kleinere mate van inkomensongelijkheid, maar dat ook de collectieve voorzieningen beter toegankelijk zijn voor alle lagen van de bevolking. De volksgezondheid kan bijvoorbeeld verbeteren door een toegankelijke gezondheidszorg, en sociale en politieke participatie kan worden bevorderd door een sterk maatschappelijk middenveld.

De hulpbronnentheorie stelt daarom dat onderzoekers zo goed mogelijk moeten controleren voor de beschikbare hulpbronnen op individueel en collectief niveau. Op individueel niveau valt dan te denken aan kenmerken als opleidingsniveau en beroepsstatus, op samenlevingsniveau aan het bruto nationaal product en uitgaven aan de gezondheidszorg (Lancee en Van de Werfhorst 2012, Layte 2011, Van de Werfhorst en Salverda 2012). We zijn er dus niet met de eenvoudige grafieken van Wilkinson en Pickett (2009), waarin met deze zaken immers geen rekening is gehouden.

De psychosociale theorie van ongelijkheidseffecten

De psychosociale theorie van ongelijkheidseffecten op de sociale cohesie stelt dat negatieve uitkomsten, zoals weinig sociaal vertrouwen, hoge criminaliteit, een ongezonde bevolking en een lagere democratische participatie, niet worden veroorzaakt door verschillen in de hulpbronnen tussen mensen of huishoudens – deze zijn immers meer ongelijk verdeeld in ongelijke samenlevingen. Het psychosociale perspectief benadrukt dat vooral sociale relaties doorslaggevend zijn voor het verband tussen ongelijkheid en negatieve uitkomsten. Deze benadering zien we terug op verschillende terreinen, zoals gezondheid, sociaal vertrouwen en criminaliteit (Wilkinson 2005, Elgar en Aitken 2011, Elgar et al. 2009, Uslaner en Brown 2005, Layte 2011). Wilkinson stelt dan ook dat “income inequality is strongly and systematically related to the character of social relations and the nature of the social environment in a society” (1999: 526). Er is nog weinig empirisch onderzoek gedaan naar deze specifieke theoretische benadering. Daarom zal ik mij in deze bijdrage vooral richten op het psychosociale verklaringmodel.

Layte (2011) onderscheidt twee varianten van de psychosociale theorie: een die zich richt op een gebrekkig ‘sociaal kapitaal’ als verklarende factor (het ‘sociale’ deel van het psychosociale model; zie Kawachi et al. 1997, Putnam 2000) en een die de psychologische gevolgen van verhoogde statusverschillen benadrukt (het ‘psy-

chologische' deel van de psychosociale theorie; zie bijvoorbeeld Pham-Kanter 2009). Psychologische gevolgen van ongelijkheid zijn ook voorgesteld door Neckerman en Torche (2007), die beweren dat "living in a context of high inequality might intensify feelings of relative deprivation among low-income individuals". Deze nadruk op relatieve deprivatie vinden we al terug in het werk van Robert Merton (1957), die stelde dat de maatschappelijke omgeving van invloed is op wie mensen zien als de referentiegroep waarmee ze zichzelf willen vergelijken.

De psychosociale theorie stelt dat statusverschillen meer aan de oppervlakte komen in meer ongelijke samenlevingen. Omdat voor sommigen sociale status niet binnen handbereik ligt, terwijl in de hedendaagse samenleving de norm prevaleert om succesvol te zijn, ontstaat stress bij de mensen aan de onderkant van de sociale ladder. Volgens Merton (1957) zou de discrepantie tussen maatschappelijke doelen ('economisch succes') en individuele legitieme middelen om die doelen te bereiken, leiden tot illegale manieren om de doelen alsnog te realiseren. Het aantal vermogensdelicten is dan ook hoger in landen waar meer ongelijkheid is, vooral als in dat land de norm van succes heerst (Chamlin en Sanders 2013). Hierbij kan echter worden betwijfeld of deze delicten vooral door het armere deel van de bevolking worden gepleegd.

Ook de algemene menselijke behoefte om omgang te hebben met gelijkgestemden (McPherson et al. 2001) betekent dat in meer ongelijke landen grotere inkomensverschillen moeten worden overbrugd. Dit zou tot gevolg kunnen hebben dat de sociale relaties tussen inkomensgroepen beperkter zijn, vooral naarmate deze groepen in inkomen verder uit elkaar liggen. Volgens sommige onderzoekers voelen de lagere inkomensgroepen zich 'sociaal gedegradeerd', waarbij zij het gevoel hebben dat hun standpunten in de politiek niet vertegenwoordigd zijn. Dit zou de maatschappelijke en politieke betrokkenheid kunnen verminderen.

Het centrale punt in de psychosociale theorie is dus dat de ongelijkheid is gekoppeld aan ongewenste resultaten omdat aan "bepaalde voorwaarden voor sociale interactie niet is voldaan" (Lancee en Van de Werfhorst 2012). Hierdoor hebben mensen minder mogelijkheden om gemeenschappelijke doelen te delen. Als de inkomensongelijkheid toeneemt, zo is de gedachte, neemt de sociale afstand tussen inkomensgroepen toe. Dit leidt tot een lagere mate van sociale betrokkenheid en sociaal vertrouwen, wat vervolgens weer leidt tot meer criminaliteit en een lager niveau van welzijn (Alesina et al. 2004).

Ten aanzien van de sociale en politieke uitkomsten die in dit hoofdstuk centraal staan, is het aannemelijk dat de psychosociale theorie een belangrijk verklaringsmodel vormt. Gebrekkige betrokkenheid bij de politiek, of een gebrek aan vertrouwen in overheidsinstanties, zijn niet direct uitkomsten die mensen kunnen 'kopen' met voldoende hulpbronnen. Als we hulpbronnen ruimer zien dan alleen

financiële middelen, zijn er wel degelijk hulpbronnen die het gemakkelijker maken om deel te nemen aan de politiek en om vertrouwen te krijgen in instituties, zoals een goede opleiding. Maar het is aannemelijker dat maatschappelijk wantrouwen en thuisblijven bij verkiezingen vooral gevoed worden doordat mensen zich minder betrokken voelen bij andere mensen, en dat bezorgdheid om sociale status meer aan de oppervlakte komt in meer ongelijke landen. Als dit tot lagere politieke participatie leidt onder de arbeidersklasse betekent dit dat de ‘stem van de onderkant’ onvoldoende wordt gehoord in de politiek (Pontusson en Rueda 2010).

6.3 HOE ZIT HET IN EUROPA?

Een van de belangrijkste kritiekpunten op het werk van Wilkinson c.s. is dat het nog maar de vraag is of inkomensongelijkheid daadwerkelijk de oorzaak is van de lange lijst onwenselijke uitkomsten. Wilkinson laat eenvoudige samenhangen zien tussen de mate van inkomensongelijkheid in een land en een hele verzameling uitkomsten. Hij doet dit in een zogenoemde ‘cross-sectionele analyse’, waarbij landen onderling worden vergeleken. Zou, echter, ongelijkheid inderdaad de veronderstelde negatieve effecten hebben, dan zouden we ook verwachten dat de samenleving ontwricht als binnen een land de ongelijkheid toeneemt. Daarom is in het kader van een groot Europees onderzoeksproject, *Growing Inequalities’ Impacts (Gini)*, voor een groot aantal landen en een groot aantal perioden onderzocht of de mate van ongelijkheid samenhangt met een breed scala aan uitkomsten. Zie de Appendix voor de onderzoeksverantwoording en de gebruikte bronnen.

Tabel 6.1 Regressiecoëfficiënten van Gini-coëfficiënt op enkele politieke en sociale uitkomsten (a)

	Opkomst bij landelijke verkiezingen	Vakbonds-lidmaatschap	Verenigings-lidmaatschap	Percentage eens met stelling “de meeste mensen kun je vertrouwen”	Percentage eens met de stelling “Ongelijkheid is te groot”	Percentage eens met de stelling “Overheid moet inkomens herverdelen”
Samenhang met inkomensongelijkheid	-0.501~(b)	0.071	0.344	-0.784*	1.523*	1.430*

Tabel 6.1 toont de samenhang tussen de mate van inkomensongelijkheid en een aantal van die uitkomsten. Ongeobserveerde (stabiele) landkenmerken en de algemene internationale ontwikkeling over de jaren zijn hierbij in acht genomen. Dat betekent dat rekening wordt gehouden met algemene verschillen tussen landen in rijkdom en voorzieningen. In de tabel is te zien dat de opkomst bij landelijke verkiezingen in landen met een hogere mate van inkomensongelijkheid iets lager is. Voor elke punt groei op de inkomensongelijkheidsindex neemt de opkomst bij

verkiezingen gemiddeld met 0,5 procentpunt af. Er is geen significante samenhang tussen inkomensongelijkheid en participatie in verenigingen en vakbonden. Wel is het sociaal vertrouwen lager naarmate de inkomensongelijkheid toeneemt. Voor elke punt groei op de Gini-coëfficiënt neemt het percentage mensen dat anderen vertrouwt, af met 0,8 procentpunt. Aangezien democratische gelijkheid aan het fundament staat van de democratische rechtsstaat raken deze bevindingen fundamentele vragen over de legitimiteit van de politiek.

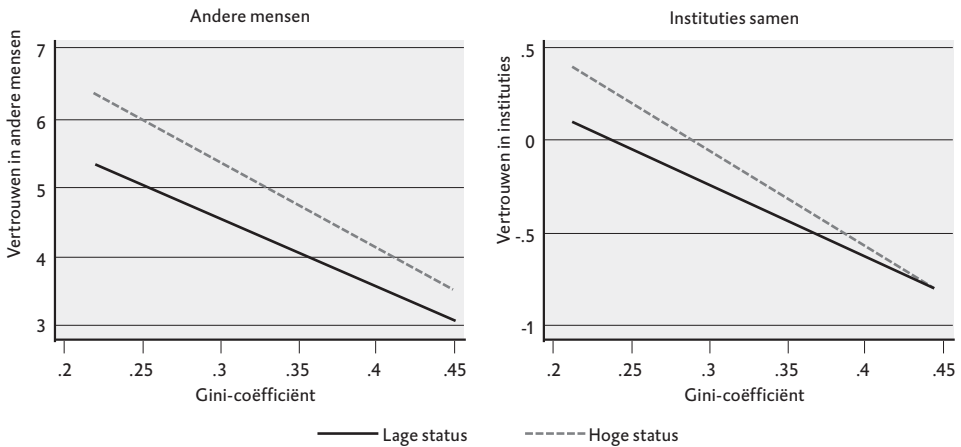
Ook laat de tabel zien dat een grotere inkomensongelijkheid gepaard gaat met een groter percentage van de bevolking dat zich zorgen maakt om die ongelijkheid, en met een groter percentage van de bevolking dat vindt dat de overheid moet ingrijpen om de inkomens te herverdelen. Hoewel participatiecijfers niet sterk samenhangen met ongelijkheid, zijn opvattingen over ongelijkheid dus wel degelijk aan verandering onderhevig als de ongelijkheid in een land groter wordt. Dit is een belangrijke bevinding omdat een misrepresentatie van maatschappelijke opvattingen in de politiek de legitimiteit van politieke partijen en ideologieën kan ondermijnen. Mensen maken zich druk over de veranderende ongelijkheid. Voor de discussie vandaag de dag is dit van belang omdat het streven naar een grotere mate van economische gelijkheid onderdeel is van veel hedendaagse politieke discussies, in Nederland en daarbuiten. Het vraagstuk van de onevenredige vertegenwoordiging raakt meer direct aan de legitimiteit van de democratische rechtsstaat dan persoonlijke opvattingen over hoeveel ongelijkheid acceptabel is. Echter, wanneer de roep om herverdeling groter wordt naarmate de inkomensongelijkheid toeneemt, ontstaat mogelijk een kloof tussen populaire opvattingen en politieke besluitvorming. Juist omdat deelname aan de politiek onder de bevolking ongelijk is verdeeld, kan een dergelijke kloof blijven bestaan omdat de roep om herverdeling zich niet vertaalt in stellingnames in de politieke arena.

Ongelijkseffecten voor verschillende statusgroepen

In de tweede analyse ga ik nader in op drie verklarende factoren in de psychosociale theorie van ongelijkheidseffecten: statuszorgen, vertrouwen en subjectief welbevinden ('geluk'). In lijn met Goldthorpes derde twistpunt met betrekking tot de Wilkinsonhypothese gaat de interesse daarbij vooral uit naar verschillen tussen statusgroepen. De analyse is uitgevoerd aan de hand van de gestapelde European Social Surveys. Omdat alle beschikbare gegevens over de periode 2002-2010 worden gebruikt, kunnen we ook in deze analyse kijken naar zowel veranderingen in de mate van ongelijkheid binnen landen als verschillen tussen landen. In enkele figuren wordt een aantal uitkomsten gerelateerd aan de mate van inkomensongelijkheid in een land. Deze figuren tonen de resultaten van statistische modellen waarbij de aandacht vooral uitgaat naar de ontwikkelingen in ongelijkheid binnen landen. Dit is een belangrijke stap vooruit ten aanzien van het werk van Wilkinson, omdat nu rekening wordt gehouden met allerlei onbekende culturele en historische factoren.¹

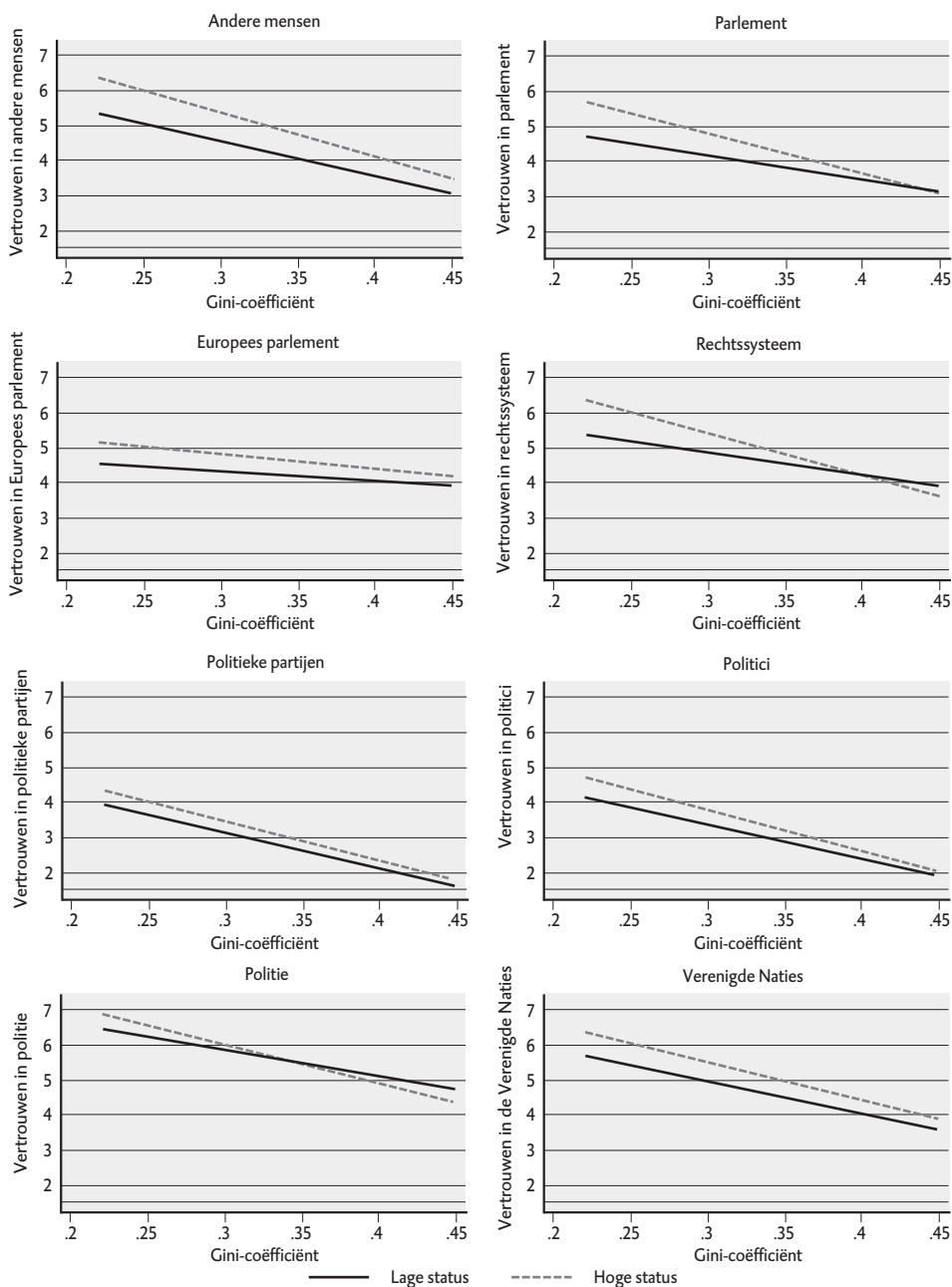
Figuur 6.1 laat voor twee vormen van sociaal vertrouwen – algemeen sociaal vertrouwen in andere mensen en vertrouwen in instituties (zoals het parlement, politici, politieke partijen, het rechtssysteem, de politie en de Verenigde Naties) – zien dat het vertrouwen gemiddeld genomen lager is naarmate de inkomensongelijkheid in een land stijgt (al is met betrekking tot vertrouwen in andere mensen de samenhang niet statistisch significant en dus met onzekerheid omgeven). Verder zien we voor beide vormen van sociaal vertrouwen dat de neergaande trend sterker is onder hogere statusgroepen. Het zijn dus niet de mensen onder aan de sociale ladder die het meest beïnvloed worden door de mate van economische ongelijkheid in een land, maar juist de hogere statusgroepen. De psychosociale verklaring voor ongelijkheidseffecten kent een groot belang toe aan de hoeveelheid sociaal kapitaal in een samenleving. In de sociaalwetenschappelijke literatuur wordt vertrouwen vaak gezien als een belangrijke indicator van sociaal kapitaal (Putnam 2000, Kawachi et al. 1997). Deze resultaten wijzen in ieder geval op een systematische samenhang tussen inkomensongelijkheid en vertrouwen, vooral als het gaat om het vertrouwen in instituties.

Figuur 6.1 Twee vormen van sociaal vertrouwen afgezet tegen inkomensongelijkheid, 28 Europese landen

In figuur 6.2 is te zien dat het negatieve verband tussen inkomensongelijkheid en vertrouwen zich uitstrekt over alle instituties die kunnen worden bekeken. Opvallend is dat met name de trends in het vertrouwen in het parlement en het vertrouwen in het rechtssysteem verschillen tussen mensen met een hoge statuspositie en mensen met een lage statuspositie. Juist de mensen met een hoge statuspositie verliezen hun vertrouwen in het parlement en het rechtssysteem naarmate de inkomensongelijkheid groter wordt. Dit is een belangrijke bevinding, omdat het helder maakt dat psychosociale factoren relevant zijn in de verklaring waarom

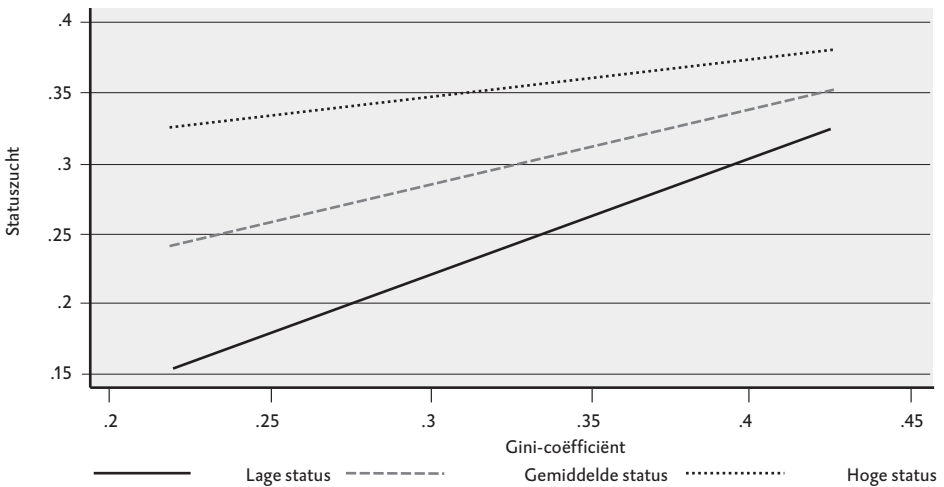
Figuur 6.2 Vertrouwen in een reeks instituties voor twee verschillende sociale statusgroepen

inkomensongelijkheid de sociale cohesie beïnvloedt. Zouden hulpbronnen de verklaring vormen, dan zou de ‘bovenkant’ van de samenleving minder worden beïnvloed door een toenemende ongelijkheid dan de ‘onderkant’. Immers, in meer ongelijke landen zijn de hulpbronnen eerder en ruimer voorhanden voor de hogere statusgroepen dan in meer egalitaire landen.

Figuur 6.3 laat zien dat de behoefte aan waardering en erkenning door anderen, hier statuszucht genoemd, gemiddeld genomen meer aan de oppervlakte komt naarmate de inkomensongelijkheid in een land stijgt. Hoewel de behoefte aan status en erkenning niet een moreel gezien onwenselijke uitkomst is, is de (sterk toegenomen) behoefte aan erkenning door anderen volgens Wilkinson wel een belangrijke verklaring voor de toename van stress. Daarom is ook deze bevinding in overeenstemming met de psychosociale theorie van ongelijkheidseffecten. Juist in ongelijke landen zouden mensen zich, volgens deze theorie, bewuster zijn van de sociale positie, en zich vergelijken met anderen. Bovendien is te zien dat de positieve samenhang tussen inkomensongelijkheid en de behoefte aan status sterker is onder de lagere statusgroepen dan onder de hogere. Dit zou volgens de relatieve statusdeprivatietheorie van Robert Merton de sociale cohesie in de samenleving kunnen bedreigen, omdat juist in ongelijke landen het voor lagere statusgroepen mogelijk moeilijker is om daadwerkelijk aanzien te verwerven.

Figuur 6.3 Statuszucht afgezet tegen inkomensongelijkheid voor verschillende sociale statusgroepen, 26 Europese landen

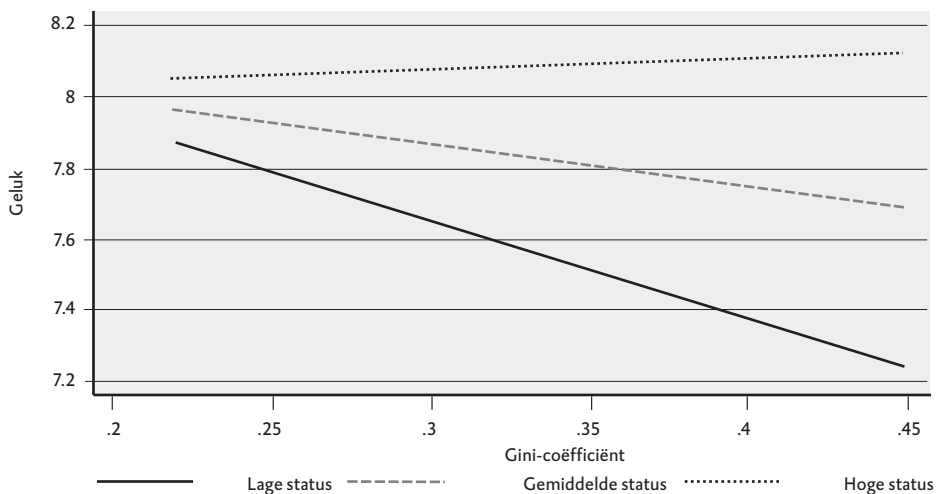

Bron: Paskov, Gërkhani en Van de Werfhorst (2013).

Tot slot kijken we naar subjectief welbevinden. Hoewel subjectief welbevinden geen centraal element is in de theorievorming rondom ongelijkheidseffecten, kan ‘geluk’ wel worden gezien als een bij uitstek subjectief gevoel dat mogelijk afneemt

als de ongelijkheid stijgt (cf. Ferrer-i-Carbonnel en Ramos 2012). Opvallend genoeg lijkt de mate van ongelijkheid sterker samen te hangen met de *spreiding* van geluk binnen een land dan met het *gemiddelde* geluksniveau. De verschillen tussen (zeer) gelukkige en (zeer) ongelukkige mensen zijn in meer ongelijke landen dus groter dan in meer egalitaire landen (Van de Werfhorst en Salverda 2012). Figuur 6.4 laat deze verschillen in subjectief welbevinden binnen landen zien. In de bovenste lagen van de bevolking blijkt de mate van geluk nauwelijks samen te hangen met de mate van ongelijkheid; de bovenste lijn loopt min of meer vlak. Kijken we naar de laagste statusgroepen, dan zien we een heel ander patroon. Bij de laagste statusgroep lijkt er wel degelijk een negatieve samenhang te zijn tussen de mate van inkomensongelijkheid en subjectief welbevinden. Kijken we iets specifieker naar de waarden op de verticale as, dan blijkt overigens dat de verschillen tussen zeer egalitaire en zeer ongelijke landen niet schrikbarend groot zijn: ongeveer 7,9 respectievelijk 7,2 op een schaal van 0 tot 10.² In rapportcijfers zou je kunnen zeggen dat lagere statusgroepen in ongelijke landen hun geluksniveau een 'ruim voldoende' geven, terwijl andere groepen een 'goed' scoren ongeacht de mate van ongelijkheid in hun samenleving.

Figuur 6.4 Geluk (subjectief welbevinden) afgezet tegen inkomensongelijkheid, 29 Europese landen

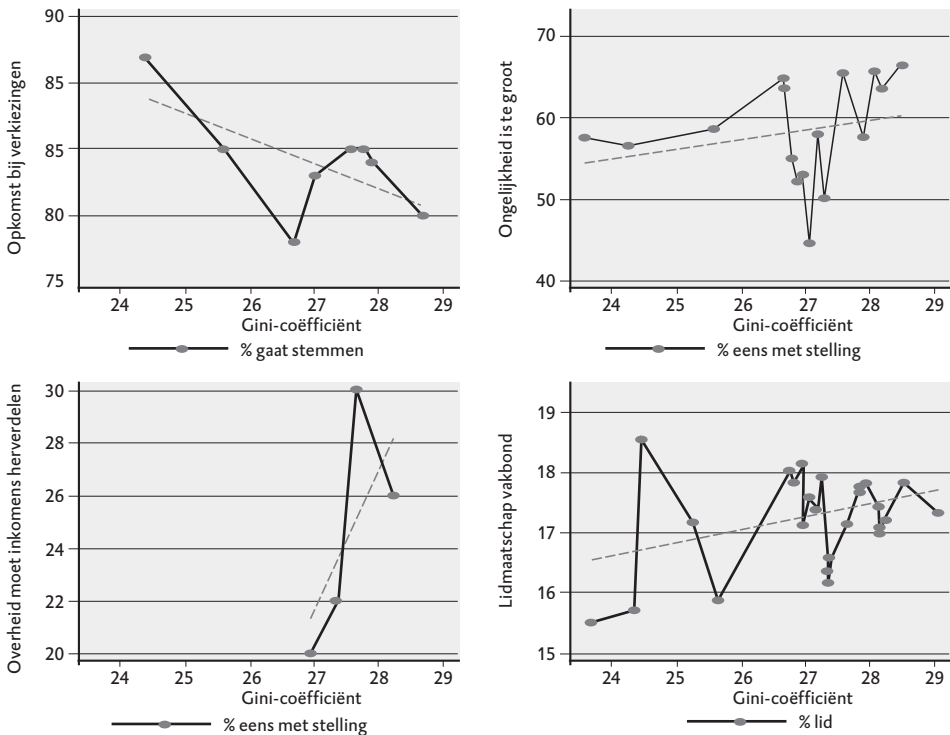
De positie van Nederland

Uit bovenstaande bevindingen is wellicht een wijze les te trekken ten aanzien van de invloed van inkomensongelijkheid op sociale uitkomsten. Maar wat zegt dit over Nederland? Om iets over de Nederlandse situatie te zeggen, kunnen we alleen

te rade gaan bij de langetermijndata van de eerste analyse hierboven. Op de kortere termijn is de ongelijkheid, althans afgemeten aan de Gini-coëfficiënt, vrij stabiel in Nederland.

Voor vier van de politieke uitkomsten – opkomst bij verkiezingen, vakbondslidmaatschap en twee opvattingen over de ongelijkheid in Nederland – zijn redelijk betrouwbare tijdreeksen beschikbaar. Figuur 6.5 geeft, alleen voor Nederland, een eenvoudige beschrijving van de samenhang tussen de mate van inkomensongelijkheid en deze uitkomsten. Gezien de beperkte hoeveelheid onderzoeksgegevens bij de analyse van één enkel land valt niet te controleren voor andere kenmerken.

Figuur 6.5 Inkomensongelijkheid en politieke uitkomsten in Nederland

Ondanks de voorzichtigheid waarmee we deze resultaten moeten bekijken, valt op dat de meeste samenhangen overeenkomen met het eerdere, landenvergelijkende beeld. De opkomst bij nationale verkiezingen is gemiddeld genomen lager naarmate de inkomensongelijkheid hoger is. Een grote meerderheid van de Nederlandse bevolking is van mening dat de inkomensongelijkheid te groot is, een percentage dat gemiddeld hoger is in jaren waarin de inkomensongelijkheid hoger is. Ook is de roep om meer herverdeling door de overheid sterker naarmate de

inkomensongelijkheid in Nederland hoger is. Een kanttekening hierbij is dat we voor deze analyse slechts vier meetmomenten hebben. Vakbondslidmaatschap neemt gemiddeld genomen toe naarmate de inkomensongelijkheid stijgt, wat er mogelijk op wijst dat de interesse in collectieve belangenbehartiging toeneemt in tijden van stijgende ongelijkheid.

Is ongelijkheid belangrijk voor sociale en politieke uitkomsten?

Als we eerder onderzoek en bovenstaande bevindingen samenvatten, lijkt inkomensongelijkheid samen te hangen met een breed scala aan politieke en sociale uitkomsten. Zo hangt ongelijkheid samen met opvattingen onder de bevolking over allerlei soorten ongelijkheden, en met politieke en sociale participatie en sociaal vertrouwen. Voor andere uitkomsten is de samenhang met inkomensongelijkheid minder robuust.

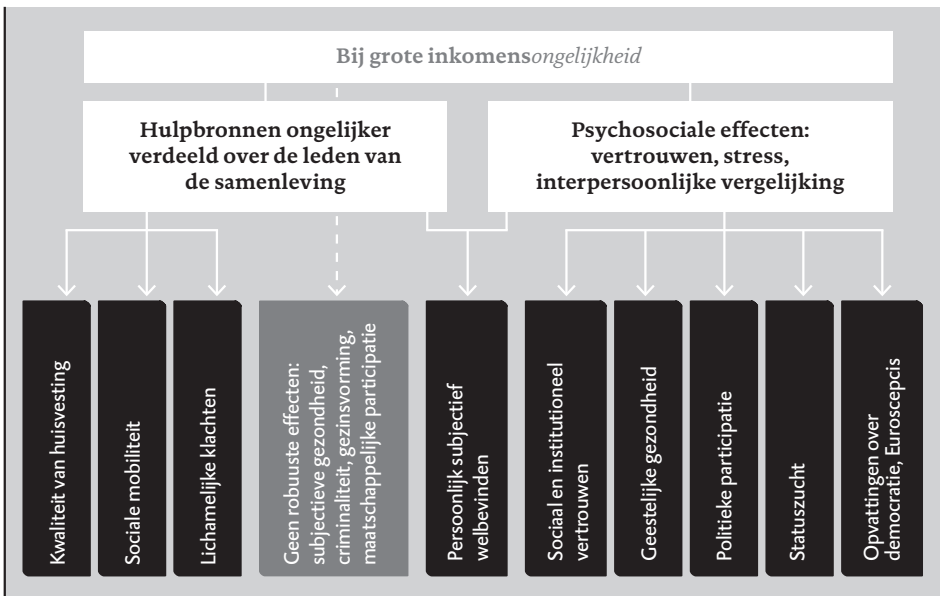
Als we een samenhang omschrijven als ‘robuust’ wanneer deze overeind blijft na controle voor relevante individuele en contextuele eigenschappen, en bovendien wordt gevonden in zowel landenvergelijkend onderzoek als onderzoek naar veranderingen binnen landen, dan zou figuur 6.6 de stand van zaken redelijk samenvatten. Voor een aantal factoren komt naar voren dat de samenhang met inkomensongelijkheid verre van helder is. Dit geldt voor de criminaliteit in de samenleving, uitkomsten in het gezinsdomein (zoals het krijgen van kinderen, echtscheiding) en subjectieve gezondheid (Salverda et al. 2014). Ook de resultaten voor de relatie tussen inkomensongelijkheid en maatschappelijke participatie wijzen op een weinig robuuste samenhang, hoewel elders wel een helder verband is gevonden (Lancee en Van de Werfhorst 2012).

Andere sociale uitkomsten hangen wel degelijk samen met de mate van inkomensongelijkheid in een land. Van sommige van deze uitkomsten lijkt deze relatie zich vooral te ontwikkelen via de verschillende hulpbronnen die mensen tot hun beschikking hebben. Het meest evident is dit bij de kwaliteit van huisvesting en sociale mobiliteit, waar hulpbronnen direct kunnen worden aangewend (Dwyer 2009, Dewilde en Lancee 2013, Yaish en Andersen 2012). Ook fysieke gezondheid hangt samen met ongelijkheid, vooral vanwege de getroffen voorzieningen en de hulpbronnen waarover gezinnen kunnen beschikken.

Andere sociale en politieke uitkomsten lijken eerder samen te hangen met ongelijkheid vanwege de psychosociale factoren die Wilkinson noemt. In meer ongelijke landen of tijden is de geestelijke gezondheid van de bevolking lager, vooral door stress en een gebrek aan sociaal kapitaal (Layte 2011). Politieke participatie hangt ook direct samen met de mate van inkomensongelijkheid. De stem van de onderkant dringt in ongelijke landen minder tot de politieke arena door omdat, juist als er veel inkomensongelijkheid is, het armere deel van de bevolking bij verkiezingen relatief weinig gaat stemmen (Beramendi en Anderson 2008, Pontusson

en Rueda, 2010, Solt 2008, Andersen et al. 2014). Een scheve vertegenwoordiging in de politiek op basis van inkomen of opleiding zou de legitimiteit van de politiek kunnen bedreigen. Ook is steun voor de democratie, steun voor Europa en vertrouwen in overheidsinstanties lager in landen met meer ongelijkheid, met name onder laag geschoolden en lagere sociale klassen (Andersen 2012, Hakhverdian et al. 2013, Newton en Zmerli 2011, Kuhn et al. 2013). Bovendien hebben mensen in ongelijke landen, zo zagen we, meer behoefte aan erkenning en status. Hoewel de behoefte aan erkenning op zichzelf geen onwenselijke uitkomst is, kan een toenemende behoefte aan status bij lagere inkomensgroepen wel een probleem zijn omdat juist deze groepen in ongelijke landen moeite hebben om sociaal aanzien te verwerven.

Figuur 6.6 Sociale en politieke gevolgen van inkomensongelijkheid

Bron: Herman van de Werfhorst.

6.4 MEER INKOMENSONGELIJKHEID, MINDER VERTROUWEN

In deze bijdrage ben ik nagegaan of de veranderende inkomensongelijkheid in Europese landen heeft bijgedragen aan een vermindering van de sociale cohesie in de samenleving. Zijn de maatschappelijke effecten van ongelijkheid echt zo erg als Wilkinson ons wil doen geloven? Om de Wilkinsonhypothese aan een betere toets te kunnen onderwerpen moeten we niet alleen kijken naar de verschillen *tussen* landen, maar juist ook naar de ontwikkelingen *binnen* landen.

Uit het onderzoek bleek dat een aantal belangrijke uitkomsten samenhangen met landspecifieke ontwikkelingen in de inkomensongelijkheid. Zo neemt sociaal vertrouwen af wanneer de inkomensongelijkheid toeneemt, en gaat een toenemende ongelijkheid gepaard met een grotere wens onder de bevolking voor een overheid die ingrijpt in de inkomensverdeling. Er zijn ook aanwijzingen dat de opkomst bij verkiezingen afneemt als de inkomensongelijkheid toeneemt. Omdat vooral de lagere inkomensgroepen bij verkiezingen thuisblijven, betekent dit dat, bij een toenemende inkomensongelijkheid, de stem van de onderkant in steeds mindere mate doordringt tot de politiek. Dit leidt mogelijk tot een legitimiteitsprobleem van de democratische rechtsstaat. De bevolking roept immers om meer herverdeling terwijl de politiek deze wens niet agendeert.

Het onderzoek laat ook zien dat het vertrouwen in instituties afneemt in landen waar de inkomensongelijkheid toeneemt. Dat die afname van vertrouwen sterker is onder de hogere statusgroepen, duidt erop dat sociale effecten van ongelijkheid ontstaan via subjectieve processen die leiden tot afnemend vertrouwen en een grotere bezorgdheid om status en aanzien te verwerven. Het is belangrijk om deze trends uit te splitsen naar subgroepen. De hogere statusgroepen ondervinden nauwelijks invloed in hun persoonlijk welbevinden van veranderende ongelijkheden. De lagere statusgroepen daarentegen ondervinden mogelijk wel degelijk een verlies aan 'geluk' als de inkomensongelijkheid toeneemt.

Hoewel het moeilijk is om sterke causale uitspraken te doen over de invloed van inkomensongelijkheid op sociale en politieke uitkomsten, is in dit hoofdstuk een strengere toets toegepast dan Wilkinson in zijn werk deed. De resultaten zijn echter wel degelijk in overeenstemming met de theorie dat een grotere mate van inkomensongelijkheid gepaard gaat met een afname van sociaal vertrouwen, waaronder een vertrouwen in instituties, zoals de rechtsstaat en het parlement. Afnemend vertrouwen is nog sterker aan de orde bij de hogere statusgroepen: zij verliezen, meer nog dan de lagere groepen, het vertrouwen in politieke instituties, zoals de politie, het parlement en de rechtsstaat.

In dit hoofdstuk richtten we ons vooral op de psychosociale processen die als gevolg van een toenemende inkomensongelijkheid worden aangewakkerd. Psychosociale processen blijken van groot belang. Kijken we naar de inkomensverdeling, dan blijken sociaal vertrouwen en persoonlijk welbevinden af te nemen bij toenemende ongelijkheden juist omdat verschillende subgroepen op een verschillende manier worden beïnvloed door de maatschappij waar zij deel van uitmaken.

NOTEN

- 1 Sociale status is afgemeten aan de International Socio-Economic Index of occupations, Ganzeboom en Treiman 1996). Hoge statusgroepen definiëren we als de bovenste 25 procent van de verdeling in het land-jaar, en lage statusgroepen als de laagste 25 procent. De tussenvallende groep wordt omschreven als gemiddelde status. Sociaal vertrouwen en geluk zijn gemeten op een schaal van 0-10. Statuszucht is afgeleid uit Paskov et al. (2013). Het gaat hierbij om enquêtevragen naar erkenning en waardering voor eigen prestaties door anderen. Er wordt gecontroleerd voor BNP per hoofd van de bevolking, en voor geslacht, opleiding, kerkbezoek/religie, leeftijd.
- 2 In een 'fixed-effects design' is de trend niet significant, maar als de *fixed effects* worden vervangen door *random effects* voor land en jaar (met een *cross-classified multilevel model*), dan is het negatieve effect onder lagere statusgroepen wel statistisch significant.

LITERATUUR

- Alesina, A., R. Tella, en R. MacCulloch (2004) 'Inequality and happiness: are Europeans and Americans different?', *Journal of Public Economics*, 88: 2009-2042.
- Andersen, R. (2012) 'Support for democracy in cross-national perspective: The detrimental effect of economic inequality', *Research in Social Stratification and Mobility*, 30, 4: 389-402.
- Andersen, R., B. Burgoon en H. van de Werfhorst (2014) 'Inequality, Legitimacy and the Political System', in W. Salverda, B. Nolan, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I. Tóth en H. van de Werfhorst (red.) *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Analytical and Comparative Perspectives*, Oxford: Oxford University Press.
- Babones, S. (2008) 'Income Inequality and Population Health: Correlation and Causality', *Social Science en Medicine*, 66: 1614-1626.
- Bartels, L. (2008) *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*, Princeton: Princeton University Press.
- Beramendi, P. en C. Anderson (2008) *Democracy, inequality, and representation. A comparative perspective*, New York: Russell Sage Foundation.
- Chamlin, M. en B. Sanders (2013) 'Falsifying Merton's Macro-Level Anomie Theory of Profit-Motivated Crime: A Research Note', *Deviant Behavior*, 34, 12: 961-972.
- Chan, T. (red.) (2010) *Social Status and Cultural Consumption*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dewilde, C. en B. Lancee (2013) 'Income Inequality and Access to Housing in Europe', *European Sociological Review*, 29, 6: 1189-1200.
- Dwyer, R. (2009) 'The McMansionization of America? Income stratification and the standard of living in housing, 1960-2000', *Research in Social Stratification and Mobility*, 27: 285-300.
- Elgar, F. en N. Aitken (2011) 'Income inequality, trust and homicide in 33 countries', *European Journal of Public Health*, 21, 2: 241-246.
- Elgar, F., W. Craig, W. Boyce, A. Morgan en R. Vella-Zarb (2009) 'Income Inequality and School Bullying: Multilevel Study of Adolescents in 37 Countries', *Journal of Adolescent Health*, 45, 4: 351-359.
- Ferrer-i-Carbonell, A. en X. Ramos (2012) 'Inequality and Happiness: A Survey', GINI Discussion Paper 38. Available at www.gini-research.org/articles/papers
- Ganzeboom, H. en D. Treiman (1996) 'Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations', *Social Science Research*, 25: 201-239.
- Goldrick-Rab, S. (2013) *Testimony to the us Senate Committee on Health, Education, Labor and Pensions*, 16 april.
- Goldthorpe, J. (2010) 'Analysing Social Inequality: A Critique of Two Recent Contributions from Economics and Epidemiology', *European Sociological Review*, 26, 6: 731-744.

- Hakhverdian, A., E. van Elsas, W. van der Brug en T. Kuhn (2013) 'Euroscepticism and education: A longitudinal study of 12 EU member states, 1973-2010', *European Union Politics*.
- Kawachi, I., B. Kennedy, K. Lochner en D. Prothrow-Stith (1997) 'Social Capital, Income Inequality, and Mortality', *American Journal of Public Health*, 87, 9: 1491-1498.
- Kuhn, T., E. van Elsas, A. Hakhverdian en W. van der Brug (2013) 'An Ever Wider Gap in an Ever Closer Union. Rising inequalities and euroscepticism in 12 West European democracies, 1976-2008', *GINI Discussion paper 91*.
- Lancee, B. en H. van de Werfhorst (2012) 'Income Inequality and Participation: A Comparison of 24 European Countries', *Social Science Research*, 41: 1166-1178.
- Layte, R. (2011) 'The Association Between Income Inequality and Mental Health: Testing Status Anxiety, Social Capital, and Neo-Materialist Explanations', *European Sociological Review*.
- Lynch, J., G. Smith, G. Kaplan en J. House (2000) 'Income inequality and mortality: importance to health of individual income, psychosocial environment, or material conditions', *British Medical Journal*, 320: 1200-1204.
- McPherson, M., L. Smith-Lovin en J. Cook (2001) 'Birds of a Feather: Homophily in Social Networks', *Annual Review of Sociology*, 27: 415-444.
- Merton, R. (1957) *Social theory and social structure*, New York: Free Press.
- Neckerman, K. en F. Torche (2007) 'Inequality: Causes and Consequences', *Annual Review of Sociology*, 33: 335-357.
- Newton, K. en S. Zmerli (2011) 'Three forms of trust and their association', *European Political Science Review*, 3, 02: 169-200.
- Nolan, B., W. Salverda, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I. Tóth, H. van de Werfhorst (red.) (2014) *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries' Experiences*, Oxford: Oxford University Press (in druk).
- Paskov, M., K. Gërzhani en H. van de Werfhorst (2013) *Income inequality and status seeking*, Paper gepresenteerd op de European Consortium for Sociological Research, Tilburg, 14-16 oktober.
- Pham-Kanter, G. (2009) 'Social comparisons and health: Can having richer friends and neighbors make you sick?', *Social Science en Medicine*, 69, 3: 335-344.
- Pontusson, J. en D. Rueda (2010) 'The politics of inequality: Voter mobilization and left parties in advanced industrial states', *Comparative Political Studies*, 43, 6: 675-705.
- Putnam, R. (2000) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*, New York: Simon en Schuster.
- Saunders, P. (2010) *Beware False Prophets: Equality, the Good Society and the Spirit Level*, Londen: Policy Exchange.
- Snowdon, C. (2010) *The Spirit Level Delusion: Fact-checking the Left's New Theory of Everything*, Democracy Institute/Little Dice.
- Salverda, W., B. Nolan, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I. Tóth en H. van de Werfhorst (red.) (2014) *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Analytical and Comparative Perspectives*, Oxford: Oxford University Press (in druk).

- Solt, F. (2008) 'Economic Inequality and Democratic Political Engagement', *American Journal of Political Science*, 52, 1: 48-60.
- Solt, F. (2009) 'Standardizing the World Income Inequality Database', *Social Science Quarterly*, 90, 2: 231-242.
- Uslaner, E. en M. Brown (2005) 'Inequality, Trust, and Civic Engagement', *American Politics Research*, 33: 868-894.
- Werfhorst, H. van de en W. Salverda (2012) 'Consequences of Economic Inequality: Introduction to a Special Issue', *Research in Social Stratification and Mobility*, 30: 377-387
- Wilkinson, R. (1999) 'Income inequality, social cohesion, and health: Clarifying the theory – A reply to Muntaner and Lynch', *International Journal of Health Services*, 29, 3: 525-543.
- Wilkinson, R. (2005) *The impact of inequality. How to make sick societies healthier*, New York: the New Press.
- Wilkinson, R. en K. Pickett (2009) *The Spirit Level. Why more equal societies almost always do better*, London: Alan Lane.
- Yaish, M. en R. Andersen (2012) 'Social mobility in 20 modern societies: The role of economic and political context', *Social Science Research*, 41, 3: 527-538.

APPENDIX: ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Nolan et al. (2014) brengen gegevens bij elkaar over de inkomensongelijkheid en een aantal politieke en sociale uitkomsten. Zij doen dit voor de meeste Europese landen (behalve Cyprus en Malta) en voor vijf andere landen waarmee Europa wordt vergeleken (Australië, Canada, Japan, Korea en de Verenigde Staten). Deze gegevens zijn samengevat in de Gini-database. Analyse van deze tijdreeksen heeft het voordeel dat we zowel veranderingen over de tijd als verschillen tussen landen kunnen analyseren. Bovendien kunnen we met deze gegevens rekening houden met allerlei ongemeten culturele en historische kenmerken van landen, voor zover deze stabiel zijn over de geobserveerde periode. Ook kunnen we rekening houden met algemene trends die zich voordoen over alle landen gezamenlijk. Dit kan door zogenoemde *fixed effects* op te nemen voor landen en voor perioden. In alle analyses van dit hoofdstuk zijn deze *fixed effects* opgenomen. Waar we dus feitelijk naar kijken, zijn landspecifieke trends in inkomensongelijkheid, en de mate waarin deze samenhangen met de onderzochte uitkomsten. In de Gini-database is de maat voor inkomensongelijkheid beschikbaar voor 668 land-jaarcombinaties. De uitkomstvariabelen zijn niet voor evenveel jaren bekend. Voor 418 land-jaarcombinaties is het vakbondslidmaatschap bekend, terwijl voor slechts 62 datapunten bekend is welk percentage van de bevolking lid is van verenigingen. De overige variabelen liggen er wat betreft het aantal waarnemingen tussenin.

In de eerste analyse op de lange tijdreeks van de Gini-database bekijken we de uitkomsten dus geaggregeerd op land-jaarniveau. In de tweede analyse bekijken we een kortere trend over Europese landen, gebruik makend van het European Social Survey (ESS) 2002-2010. Met deze dataset kunnen de uitkomsten worden gedisaggregeerd naar statusgroepen. We analyseren dan feitelijk multilevel-modellen, met *fixed effects* voor landen en surveyjaren. De figuren komen voort uit deze multilevel-modellen.

Als maat voor inkomensongelijkheid wordt de Gini-coëfficiënt gebruikt, van nettohuishoudinkomens. In de Gini-database is deze vermenigvuldigd met 100, maar dat maakt voor de interpretatie van de samenhangen niets uit. In de ESS-analyses worden de Gini-coëfficiënten gebruikt die bijeen zijn gebracht door Solt (2008). Deze maat zou de waarde 0 hebben als alle huishoudens hetzelfde nettoinkomen hebben (geen ongelijkheid), en 100 (of 1) als slechts één huishouden het gehele gezamenlijke inkomen zou hebben en de rest van de huishoudens geen inkomen. Voordelen van de Gini-coëfficiënt als maat voor ongelijkheid zijn dat deze in één maat samenvat hoeveel ongelijkheid er is in de hele samenleving, en dat hij beschikbaar is voor veel landen en jaren. Een nadeel is dat specifieke vormen van ongelijkheid niet worden bekeken, zoals ongelijkheid aan de bovenkant en de onderkant van de inkomensverdeling.